

RECENCIES

THOEKUIDIDES, EEN 'OERTEKST' VAN DE GESCHIEDSCHRIJVING

Thucydides, *De Peloponnesische Oorlog*, vertaald door M.A. Schwartz. Uitgeverij Ambo b.v., Baarn en Athenaeum-Polak & Van Gennep, Amsterdam, 1986, VII + 529 pp. 2 kaarten. ISBN 90 263 0768 3.

Terwijl Griekenland en de Griekse wereld geteisterd werden door de Peloponnesische Oorlog (431 - 404), begon de Athener Thoeukuides, die als strateeg geen al te schitterende rol in deze krijg zou spelen, de geschiedenis van deze gebeurtenis neer te schrijven. Zoals menig auteur uit de Klassieke Oudheid, koesterde ook hij de overtuiging dat zijn werk de tijd zou trotseren en noemde het een "*ktēma es aiei*", een bezit voor alle tijden. Deze trotse en zelfbewuste uitspraak vond ik, nog zeer recentelijk, bewaarheid in het boek van Raoul Bauer, *Een verhaal van vrijheid en macht: Vézelay*. Op p. 132 verwijst de auteur naar de Atheense democratie die tijdens de Gouden Eeuw, om eigen innerlijke vrijheid te handhaven, een vrijheidsverstikkend koloniaal regime had opgelegd aan haar bondgenoten en de met haar verbonden staten. Deze uitspraak van een hedendaags historicus bevestigt niet alleen de mening van de Athene vijandiggezinde Corinthiërs, maar eveneens het oordeel dat Perikles zelf, volgens het getuigenis van Thoeukuides, velde over zijn vaderstad en het door haar gevestigde maritiem imperium: "De heerschappij, die gij hebt, is niet veel anders dan een tirannie; het is misschien niet rechtvaardig die te grijpen, maar zeker gevaarlijk haar los te laten". (II, 63)

De vitaliteit en de levenskracht van Thoeukuides blijkt ook nog uit het feit dat de uitgeverij Ambo het de moeite waard heeft geoordeeld de voortreffelijke vertaling, die M.A. Schwartz eertijds van Thoeukuides maakte, heruit te geven in een fraaie linnen band en op mooi papier. Het is een onberispelijk verzorgde voornamelijk publicatie geworden, die helemaal past bij de voornaamheid die Schwartz, in de inleiding op zijn vertaling, erkent als de bijzonderste kwaliteit van de persoonlijkheid en het geschiedwerk van Thoeukuides. Deze vertaling leest wel iets minder vlot dan bijvoorbeeld de Franse vertaling die Jacqueline de Romilly publiceerde in de reeks *Les Belles Lettres*, of D. Roussel in de *Bibliothèque de la Pléiade*, maar precies door deze relatieve stroefheid benadert Schwartz, hoewel misschien ongewild, dichter de taal en de stijl van Thoeukuides. Immers ook Thoeukuides'proza is in zekere zin stroef te noemen en eigennuttig. Als schrijver heeft hij zijn moedertaal zo bewerkt en gekneed dat ze is uitgegroeid tot een uitdrukkingmiddel dat helemaal aangepast is aan deze eerder eigennuttige historicus. Thoeukuides heeft zich zowel qua stijl, methode en studie-object inderdaad volledig afgezet tegen zijn voorgangers. Hij zelf is zich van dit onderscheid heel duidelijk bewust en formuleert het als volgt: "Misschien zal het ontbreken van het fabelachtige aan mijn geschiedwerk minder bekoorlijk zijn voor het oor. Maar wie een duidelijk beeld wil hebben van de gebeurtenissen en van wat zich overeenkomstig de menselijke natuur in de toekomst evenzo of ongeveer evenzo zal afspeelen, zal het nut van mijn werk beseffen; en daarmee ben ik tevreden. Het is door

mij geschreven niet als een pronkstuk om één keer aan te horen, maar als een bezit voor alle tijden". (I, 22) Deze uitspraken van Thoeukudides hebben een uitgesproken polemische strekking: ze zijn immers een rechtstreekse aanval en kritiek aan het adres van zijn oudere tijdgenoot, de vader van de geschiedenis, Herodotos. Deze had de gewoonte voordrachten uit eigen werk te organiseren. Van bij de aanvang verwittigt Thoeukudides zijn lezers dat hij niet de bedoeling heeft de grote massa genot en ontspanning te verschaffen; hij heeft een select publiek op het oog dat door studie van zijn werk, — inderdaad Thoeukudides 'leest' men niet —, wil komen tot inzicht en begrip.

Met veel zorg en kritische nauwgezetheid — Thoeukudides gebruikt hiervoor de term 'akribeia' — verzamelt hij het feitenmateriaal; hiervan biedt hij zijn lezers, in zijn afstandelijke en voornamelijk stijl, een zo waarheidsgetrouw mogelijk verhaal aan. Afstandelijkheid en austeriteit betekenen evenwel niet afwezigheid noch onverschilligheid. Wanneer hij dramatische gebeurtenissen beschrijft, ervaart men dat hij, hoewel beheerst, toch emotioneel betrokken is bij die gebeurtenissen. Behalve de passages die in dit verband gewoonlijk worden geciteerd, namelijk de pest in Athene, de moordpartijen tijdens de burgeroorlog op Corcyra en het lot van de Atheense krijgsgevangenen in de steengroeve van Syracuse, wil ik hier meer speciaal het verhaal vermelden van een troep Thrakische huurlingen. Die werden door Athene naar hun land van herkomst teruggestuurd. Op de terugweg overvallen ze, 's morgens vroeg, een klein dorpje, Mycalessos, doden er alle inwoners en vermoorden ook alle leerkrachten en leerlingen van het dorpsschooltje, waar de schooldag net begonnen was.

Doch ook waar het feitenrelaas minder dramatisch en opwindend klinkt, zijn de ingreep en aanwezigheid van Thoeukudides steeds voelbaar. Nooit immers is zijn wijze van verhalen zo abstract dat hij enkel als een fotograaf het naakte feit zonder meer zou registreren. Hoewel hij in zijn beroemd methodekapittel met nadruk stelt, dat hij een totale objectiviteit zal nastreven bij de weergave van de feiten, weet hij toch een rigoureuze objectiviteit te paren aan een persoonlijk-reflexieve uitwerking van zijn verhaal. Er is geen historicus waarbij men een inniger versmelting vindt van feiten en interpretatie. Hij ordent, kiest en belicht de gebeurtenissen zo dat ze bewijsmateriaal worden voor wat hij, Thoeukudides, aanziet als de diepe, lange bewegingen van de geschiedenis die aan de basis liggen van de gebeurtenissen der laatste decennia van de vijfde eeuw vóór Christus. Om zijn lezers een helder beeld bij te brengen omtrent oorzaken en aanleiding van de Peloponnesische Oorlog, acht hij het ondermeer aangewezen om de hele Griekse voorgeschiedenis onder de loep te nemen. Daarvoor last hij in het eerste boek twee excursies in, namelijk de Archeologie (hfdst. 1-19), die de tijds-spanne vanaf de Kretenzische vorst Minos tot en met de Perzische oorlogen overloopt, en de Pentekontaëtie (hfdst. 89-117), die de vijftig jaar van het interbellum tussen de Perzische oorlogen en de Peloponnesische oorlog behandelt. In deze aan veelvuldige gebeurtenissen zo rijke periodes van de Griekse geschiedenis, zet hij met meesterlijke hand een aantal krachtlijnen uit die convergeren in het randpunt van de confrontatie tussen Sparta en Athene. Vermits het hier in wezen gaat om een botsing tussen twee grootmachten, waarvan de ene een zeemacht is, namelijk Athene, en de andere, Sparta, een landmacht, speurt hij in de voorgeschiedenis naar de factoren die de langzame groei van het zeezezen in Griekenland bepalen en die culminerend in het maritiem imperium van Athene. Vervolgens onderzoekt hij de eigeenaardigheid van een zeemacht: hij stelt vast hoe zulke macht als het ware imperialistische neigingen ontwikkelt en steeds streeft naar uitbreiding van haar gebied en haar machtsfeer. Op de derde plaats

toont hij aan hoe een landmacht als Sparta, die van nature eerder passief en conservatief is, met lede ogen en bevreesd de mobiliteit, de daadkracht en de ondernemingslust van haar Atheense rivaal aanziet. Dit zijn de invalshoeken van waaruit Thোকυdides de vroege Griekse geschiedenis bekijkt. Uit de overvloed van feitenmateriaal behoudt hij alleen die gegevens die telkens een nieuw bewijs aanvoeren voor zijn stellingen. Deze zo typische werkwijze van Thোকυdides, deze paradoxale verstrengeling van objectiviteit en subjectiviteit, werd indertijd op meesterlijke wijze uiteengezet en bestudeerd door de reeds hoger vermelde Jacqueline de Romilly in haar werk : *Histoire et Raison chez Thucydide* (Paris, Les Belles Lettres, 1956).

Het voornaamste middel dat Thোকυdides hanteert om aan zijn lezer de diepere zin van en het verband tussen de feiten duidelijk te maken, zijn de talrijke, zorgvuldig opgestelde redevoeringen, die hij naar het voorbeeld van zijn voorgangers in zijn oeuvre inlast. In het reeds eerder geciteerde methodekapittel waarin hij zijn benadering van de feiten uiteenzet, heeft hij eveneens zijn werkwijze in verband met de redevoeringen gepreciseerd. Bij dit hoofdstuk wil ik graag wat langer verwijlen. Dit met veel zorg opgesteld kapittel is het onderwerp geweest van vele diepgaande, maar soms zeer misleidende en verwarde discussies. De lezer die behoefte zou hebben aan een gids bij de interpretatie ervan, zou bij voorbeeld R. Loriaux, *Les discours de Thucydide* (I, 22) in : *Les Etudes Classiques*, tome L, no 4, 1982, pp. 289-292 kunnen raadplegen. Eveneens verwijs ik naar mijn bijdrage : *Thোকυdides' methodekapittel : proeve van interpretatie* in : *Kleie, Tijdschrift voor Oude Talen en Antieke Cultuur*, NR, 4de jg., nr. 1, 1974, blz. 1-8. Voor Thোকυdides is het vanzelfsprekend uitgesloten dat bij de weergave van de redevoeringen, een zelfde rigoureuze objectiviteit als bij het verhaal van de feiten zou kunnen worden betracht. Nochtans heeft hij bij het opstellen ervan een minimum aan objectiviteit pogen te handhaven, door zich te richten naar wat hij noemt "de algemene strekking van het werkelijk gesprokene". Hij voegt er evenwel aan toe, en dit heeft een sterke subjectieve inslag, dat hij, naar eigen inzicht en goedgevoelen, de redenaars zo laat spreken dat ze alle nuttige en nodige elementen aanbrengen om van de steeds wisselende omstandigheden waarin deze redevoeringen werden uitgesproken, en van de onderliggende motieven, een helder beeld te krijgen. In zijn gebalde en van alle versieringen ontdane stijl drukt Thোকυdides dit uit als volgt : "ta deonta peri toon aiei parontoon", dit wil zeggen het meest passend bij de diverse omstandigheden. Wat de vertaling van deze zinsnede betreft, heb ik moeten vaststellen dat M. Schwartz de in deze context zo betekenisvolle woorden 'ta deonta' onvertaald laat. Deze onnauwkeurigheid heeft me des te meer verrast, omdat bij andere steekproeven die ik uitvoerde om me ervan te vergewissen of en in welke mate de vertaling betrouwbaar en correct was, mijn bevindingen eerder positief waren.

Van bij de aanvang van zijn oeuvre stelt Thোকυdides nadrukkelijk dat hij zijn werk aanziet als een leerschool voor het leven. In zijn eigen formulering luidt dit als volgt : "Wie een duidelijk beeld wil hebben van de gebeurtenissen en van wat zich overeenkomstig de menselijke natuur in de toekomst evenzo of ongeveer evenzo zal afspeelen, zal het nut van mijn werk beseffen". Hoe deze uitspraak precies en concreet dient te worden verstaan, verkies ik hier terzijde te laten, — voor de interpretatie ervan heeft men zelf gemeend een beroep te moeten doen op het physis-begrip (wezenlijke natuur), zoals dat gehanteerd werd in de medische literatuur uit de kring van Hippocrates. Alleszins brengen deze woorden ons het Engelse "History makes man wiser" in herinnering en Bϋrckhardts "Wir willen nicht klϋger werden fϋr einmal, sondern weise fϋr alle Zeiten".

In het licht van al deze beschouwingen is het misschien niet overdreven te stellen dat Thøekudides' werk een 'oertekst' is van de geschiedschrijving, zoals C. Verhoeven, Plato's Allegorie van de Grot een 'oertekst' van de filosofie noemt, dat wil zeggen : één van de grote bronnen die ons wijsgerig denken steeds heeft geïnspireerd.

Em. JANSSENS

* * *

IN DISCUSSIE MET KANT

Hans Reiner, *Duty and Inclination. The Fundamentals of Morality Discussed and Re-defined with Special Regard to Kant and Schiller*. Den Haag. Martinus Nijhoff (Phaenomenologica 93), 1983, XVI + 306 blz., Hfl. 125, ISBN 90 247 2818 3.

Dat men in het opstellen van een moraalfilosofie zich met Kant inlaat, blijft onvermijdelijk als men ernstig werk wil schrijven. Natuurlijk is de hoogleraar van Königsberg niet de enige die over het ethische zinnig heeft gedacht. Vóór hem moet men zeker aan Aristoteles, Augustinus, Thomas van Aquino, Spinoza denken, en na Kant aan Hegel, Kierkegaard, Marx, Freud en Levinas. Maar we kunnen het in geen geval zonder Kant stellen. Zijn *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, de *Kritik der praktischen Vernunft*, de *Kritik der Urteilskraft* (vooral het tweede deel), zijn *Religion en Metaphysik der Sitten* blijven één voor één mijlpalen in de geschiedenis van de reflectie op het ethische. Dat nu tussen vele anderen ook Hans Reiner zich grondig met het oeuvre van Kant wenst te confronteren, behoort nu eenmaal tot zijn noodzakelijke 'voor oefeningen'. In het historisch-kritische gedeelte (blz. 1-87) wordt deze vooroefening uitgewerkt. Het tweede deel van *Duty and Inclination* van Hans Reiner bevat een systematische analyse van het morele behoren. Het boek wordt afgerond met een aantal bijlagen, artikelen die bij het thema van het boek passen.

Het boek dat hier voorligt, is een vertaling van *Pflicht und Neigung* dat in 1951 is verschenen en in 1974 een herziene heruitgave heeft gekend en onder de titel *Die Grundlagen der Sittlichkeit* werd gepubliceerd. Het oorspronkelijke boek bevat vijf hoofdstukken, maar de hier voorliggende vertaling van Mark Santos kent er slechts vier. Het vijfde, met een schets van een empirisch onderzoek, is in de vertaling niet opgenomen.

De auteur, Hans Reiner (°1896) behoort tot de fenomenologische school; studeerde bij Husserl, bij wie hij in 1926 promoveerde, en bij Heidegger. Zijn moraalfilosofisch werk situeert zich echter vooral in het vlak van de waardenethiek, een materiële axeologie die destijds ook door Max Scheler, Nicolai Hartmann en bij ons ook Edgar De Bruyne en meer recentelijk (voor een deel) door Jaap Kruithof is beoefend. Hans Reiner wil in dit domein zijn eigen bijdrage leveren.

Hans Reiner wil Kant corrigeren, omdat hij de auteur van de *Kritik der praktischen Vernunft* uiteindelijk te formeel vindt. Het morele behoren wil hij meer materieel, naar de inhoud beschreven zien. En in dit perspectief wil hij de relatie zien die tussen het morele en de wensen en wilsacten bestaat. Uiteindelijk wil Reiner veel meer rekening houden met de verhouding tussen plicht en neiging — vandaar de titel van dat boek.